

Степан БОРЧУК

*доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії
факультету історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

Євген ЛИЗЕНЬ

*доктор філософії з історії та археології, стажер
Аналітичного центру балканських досліджень*

**ЛЕГІОН СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ ЯК ЄДИНЕ УКРАЇНСЬКЕ
ФОРМУВАННЯ У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ АРМІЇ
У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

Українські січові стрільці (далі – Легіон УСС) були першою національною військовою організацією, організованою у ХХ ст., яка зміцнила своє військо для захисту інтересів Української Держави. Легіон УСС відродив закладену українським козацтвом традицію збройної боротьби за національні інтереси, виробив власну національно-визвольну ідеологію, залучив широкі верстви українського суспільства, збагатив українців новими духовно-політичними цінностями. Сили Легіону УСС стали першими національними збройними силами і після більш ніж 200-річної перерви в українській військовій історії заклали основу Збройних Сил та стали історичним предтечею сучасної української армії. Як військово-політична організація, Легіон УСС виник в ситуації, коли українці боролися за національні інтереси після тривалих періодів гноблення та бездержавності.

Відправившись із початком Першої світової війни на боротьбу «за волю України», УСС не були впевненими, що їм одразу вдасться реалізувати свою ідею. Проте вони були переконані, що мають використати шанс, який їм дала історія, для того, щоб закласти фундамент для подальших змагань за незалежність, або, бодай, заманіфестувати своє прагнення до волі перед світом і залишити для прийдешніх поколінь бойові традиції, що послужили б дороговказами на шляху до великої мети. [3, с. 225].

Легіон УСС був українським добровольчим військовим об'єднанням у складі австро-угорської армії у період Першої світової війни. Його створенням стало масове розповсюдження військово-спортивної діяльності в Східній Галичині 1911–1914 рр., так званий січово-стрілецький рух, та маніфесту Головної української ради і її війська від 6 серпня 1914 р. 28 тисяч галичан виявили бажання служити в Легіоні УСС, але австрійська влада дозволила формувати стрілецьку частину із 2500 вояків. Більшість галицьких українців воювали у складі регулярних австро-угорських військ. Офіцерське коло австро-угорської армії з недовірою ставилося до українців. Формування армії, керівництво протягом всієї війни не допускали їх підкріплення і направляли їх на найнебезпечніші ділянки фронту [8, с. 19].

Перша світова війна принесла появу стрільців українського зразка. Уже першого дня серпня 1914 р. лідери трьох головних галицьких партій створили Головну Українську Раду, яка, закликала австрійську армію надати дозвіл на організацію власного українського війська в складі австрійської армії [1, с. 96].

6 серпня 1914 р. львівська газета «Діло» опублікувала звернення «до всього українського народу» від Головної Української Ради, в якій закликали добровольців вступати до Легіону УСС [8, с. 19].

Один із сучасних дослідників стрілецького руху М. Лазарович в своєму монографічному дослідженні «Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба» зазначає, що лише після протестів М. Галушчинського австрійська влада погодилась збільшити чисельність УСС до 2,5 тис. осіб [4, с. 87–88]. Проте, С. Шухевич, безпосередній очевидець тих подій, тим більше він особисто був причетний до мобілізаційних заходів УСС, так як здійснював відбір добровольців, у своїх спогадах «Видиш брате мій /8 місяців

серед УСС-ів» зазначає, що він самостійно вирішив відібрати не лише 2 тис. добровольців, а 2,5 тис., що нібито 500 осіб зможуть «прохарчуватись і ще покажуть, на що здатні» [7, с. 56]. Варто зазначити, що М. Галушинський, перший командир УСС, був далеким від національних ідей, що в подальшому, в роки війни, негативно позначилося на стані стрільцтва. Цей факт підтверджують також і мемуари М. Голубця, в яких учасник тих подій зазначає, що, коли М. Галушинський оприлюднив австрійський наказ про обмеження чисельності Легіону УСС до 2 тис. осіб і наказав С. Шухевичу здійснити відбір добровольців, він із посмішкою на устах промовив: «Решту треба розігнати на чотири вітри» [7, с. 102]. Фактично це була чисельність одного полку. Можливо, обмеження кількості вдалось би уникнути, якби у м. Стрию разом з Легіоном УСС були присутні й західноукраїнські політики, які безпосередньо були причетними до створення Січових Стрільців, а так до голосу М. Галушинського, котрий мав лише чин поручника (сьогоднішньою термінологією – старшого лейтенанта), мало хто з австрійських військових прислухався [7, с. 21]. Якщо ж уявити собі, що кількість Українських Січових Стрільців становила хоча б тисяч десять, то, очевидно, що результати цих змагань були б дещо іншими.

Історик О. Думін, колишній сотник УСС, висував п'ять версій причин, що на його думку, призвели до обмеження чисельності легіону УСС [2, с. 750]. Найбільш важливими з них – дві. Перша причина полягає в тому, що Австро-Угорщина прагнула за рахунок Східної Галичини досягти порозуміння з росією і численна стрілецька формація була б перешкодою для цього. За другою – австрійська влада не бажала допустити збільшення кількості легіону, бо це б неминуче призвело до активації українського національного руху. Можна припустити, що взаємодія цих двох причин призвела до кінцевого наслідку, інші ж версії О. Думіна, як опір Українських Січових Стрільців складати присягу на вірність Австрії, відмова їх йти походом на Почаїв проти російської армії та звинувачення українців Галичини в москвофільстві – могли стати хіба що приводом до обмеження легіону. Поряд з цим не слід забувати й про те, що австрійський уряд із самого початку виникнення стрілецького руху підозрював УСС у тому, що вони у Першій світовій війні стали до боротьби, «тільки за українську справу» [2, с. 753], а також про вплив поляків, які аж ніяк не були зацікавлені, щоб українці виставили свій чисельний легіон.

Формування Легіону УСС відбулося в серпні-вересні 1914 р. і його ядро складала діячі січового, сокольського та пластового рухів, гімназисти і студенти. Початкова команда складалася з 16 українських старшин, що входили до складу австро-угорської армії, а саме очолювали Легіон УСС М. Баран, Г. Косак, С. Горук, В. Дідушок, Д. Вітовський та ін. Командиром був призначений отаман Т. Рожанковський, а згодом поручик М. Галушинський. Корпус складався з двох куренів (командувачі – сотники М. Волошин і Г. Косак) і півкуреня (командир – отаман С. Шухевич). Бойове хрещення легіонерів Легіону УСС відбулося наприкінці вересня 1914 р. під час битви з російськими козачими частинами. Взимку 1914–1915 рр. стрільці вели охоронно-розвідувальні операції в районі Вереського і Ужоцького перевалів [8, с. 19].

У березні 1915 р. корпус був розділений на два окремих курені, підпорядкованих двом австрійським бригадам 55-ої дивізії генерала Флейшмана. У їхньому складі стрільці досягли першого успіху. Під час боїв у м. Маківка з 29 квітня по 3 травня 1915 р. російські козачі частини були зупинені та відкинуті. Після цього корпус брав участь у боях у м. Болехові та м. Галичі. Під с. Лісовичами значна частина першого куреня УСС потрапила в оточення. У полон потрапили сотник Осип Букшований, четар Антін Артимович, хорунжі Олена Степанів, Володимир Свідерський та ін. (близько 150 осіб) [1, с. 97].

Далі стрілецький шлях проліг на м. Калуш, м. Галич, у кінці червня австро-угорське військо форсувало р. Дністер. Криваві бої (мабуть, найкривавіші в

історії стрілецтва) відбувалися у листопаді 1915 р. на берегах р. Стрипи, біля с. Семиківці на Теревовлянщині, яке переходило з рук у руки. Тут бої тривали кілька днів, а село знищено дотла. Тут УСС-и втратили 39 стрільців убитими, близько сотні – пораненими та сотні – полоненими [7, с. 50].

Після цього УСС-ів відвели у резерв – на відпочинок і поповнення, у с. Соснів. У с. Соснові січовики пробули цілу зиму 1915–1916 рр. – аж до травня. «У тому часі, – пишуть історики, – забило живіше духовне життя стрільців» [7, с. 54].

У часі побуту УСС у с. Соснові відбулися дві важливі зміни у структурі Легіону. Отож, обидва курені з'єднано в окремих полк, підпорядкований командирові 155-ї дивізії. Полк отримав таке ж озброєння, як і інші австрійські частини – нові гвинтівки, кулемети, міномети, гармати і став самостійною бойовою одиницею. Полк поділявся на два курені піхоти по чотири сотні кожен. Створено технічну сотню, відділи: кулеметний, санітарний, інтендантський обоз [5, с. 18].

На вимогу більшості старшин і стрілецтва відбулася заміна командира Легіону УСС. Замість некоммунікбельного і грубого з підлеглими Г. Коссака призначено Антона Вариводу, майора австрійської армії, українця.

Станом на кінець травня 1916 р. полк УСС (з червня він знову став називатися Легіон УСС) налічував 1730 осіб, у тому числі 47 старшин [6, с. 60].

На початку червня 1916 р. російська армія розпочала новий наступ (так званий Брусилівський прорив фронту). Галичина і Буковина знову стали театром жорстоких боїв. Січовики зустрілися з ворогом на Бережанщині. Криваві бої, які тривали цілий вересень, відбулися біля гори Лисоня. У підсумку боїв Легіон втратив майже 700 вояків, з них 81 вбитими, 293 пораненими, 285 полоненими. З 44 старшин у строю залишилося тільки 16 [7, с. 70]. Щоправда, невдовзі Легіон поповнили двомастами новобранцями з Коша. Бої тривали.

Легіон УСС у боях протягом другої половини 1916 р. – першої половини 1917 р. поніс великі втрати. Поповнення відбувалося повільно. Під час відпочинку у с. Куропатниках (на Бережанщині) зведено два курені УСС-ів в один, поділений на чотири сотні (по 200 вояків). Їх командирами були сотник В. Дідушок, поручник О. Семенюк, поручник В. Орза (буковинець) та поручник О. Букшовський. Командиром технічної сотні був четар І. Сіяк, відділу скорострільів – хорунжий В. Соловчук. Створено ще будівельну (саперну) сотню (четар І. Цяпка). Санітарну службу очолював лікар поручник К. Воєвідка, польовим духівником був о. Фациєвич [6, с. 61–62].

Згодом Легіон УСС поповнили Гуцульською сотнею та двома сотнями з вишколу (запасу). Легіон знову став полком.

Після підписання Брестського мирного договору між УНР і державами Четвертого союзу 9 лютого 1918 р. Легіон УСС був сформований у австрійсько-німецькому складі та розпочав похід на Наддніпрянську Україну за напрямком Жмеринка-Бірзула-Херсон-Нікополь-Олександрівськ.

Наприкінці березня Легіон УСС проходив військову службу у групі архієпископа Вільгельма фон Габсбурга, який став командиром корпусу. В Олександрівську, а згодом і на Херсонщині стрільці рідко брали участь у бойових діях і відмовлялися від каральних дій проти українців. Велике значення надавалося культурі й освіті з боку селян [1, с. 98].

У жовтні 1918 р. Легіон УСС переведено до м. Чернівців, він тоді налічував 1300 стрільців і старшин. Під час Львівських боїв у листопаді того ж року корпус переїхав до м. Львова. Згодом Легіон УСС став ядром Української Галицької армії [8, с. 21].

Таким чином, прагнення до волі змусило українців у роки Першої світової війни виступити зі зброєю в руках за державницькі ідеали. Українці ясно усвідомлювали: зброя – це воля. Хто має перше – здобуде й друге. Не чужий

інтерес, але знову та сама туга до волі змусила українців взяти до рук зброю, незалежно від того, хто їм ту зброю дасть. Виникнення українського стрілецького руху в Східній Галичині стало наочним доказом прагнення до незалежності. Головним завданням цього руху було військове навчання та виховання молоді як необхідна передумова до створення власного війська, яке мало стати засобом боротьби за державну самостійність. У Першу світову війну сотні молодих галичан добровільно воювали в лавах австрійської армії, їм ніхто не обцяв самостійної України. Багато з них загинуло безслідно під чужими прапорами як неznані воїни. Проте варто погодитись з І. Монолатієм, що формування та бойовий шлях полку УСС було втіленням мрії про створення саме української національної армії.

Список використаних джерел

1. Бойко О. Легіон українських січових стрільців. Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2009. С. 96–98.
2. Думін О. Про причини обмеження чисельності Легіону УСС // Вісник. Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. Львів, 1934. №10. С. 747–753.
3. Лазарович М., Лазарович Н. Українські січові стрільці у фронтових умовах другої половини 1914 – початку 1915 року // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. 2014. Вип. 19, ч. 1. С. 225–236.
4. Лазарович М. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. Тернопіль: Джура, 2005. 590 с.
5. Литвин М. Від національного війська до соборної держави: до 100-річчя створення легіону Українських січових стрільців // 3 історії західноукраїнських земель. 2013. №9. С. 3–24.
6. Тищик Б., Новосядло І. Українські січові стрільці – зародок національних збройних сил новітнього часу (до 105-річчя утворення легіону українських січових стрільців) // Вісник Львівського університету. Серія Юридична. 2019. № 69. С. 51–66.
7. Українські січові стрільці 1914–1920 рр. / за ред. Б. Гнаткевича. Львів: Слово, 1991. 160 с.
8. Чупрінова Н. Діяльність Легіону Українських Січових Стрільців – новий етап військового будівництва Української держави // Актуальні питання гуманітарних наук. 2022. Вип 55, том 3. С. 18–22.

Ірина СКАКАЛЬСЬКА

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії та методики навчання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка

Андрій ЛЕВЧУК

директор Кременецького краєзнавчого музею, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка

СПОГАДИ ПРО ПЕРШУ СВІТОВУ ВІЙНУ ЯК КОЛЕКТИВНА ПАМ'ЯТЬ

Актуальність дослідження спогадів про Першу світову війну як колективної пам'яті зумовлена їхнім вагомим впливом на формування національної ідентичності та історичної свідомості сучасного українського суспільства. Перша світова війна вплинула на політичну та соціальну ситуацію у світі. Українці брали участь у війні по різні боки фронтів, що породило складні національні й культурні виклики. Колективна пам'ять про ці події допомагає не лише зрозуміти трагічність тих часів, але й осмислити шлях до національної самосвідомості, який пройшли покоління українців. В умовах сучасних викликів і прагнень до збереження національної єдності дослідження спогадів про Першу світову війну набуває особливого значення. Це дозволяє виявити, як історичний досвід впливає на сучасне суспільство, сприяє розумінню процесів консолідації